

ΟΥΓΓΑΡΙΑ

ΑΠΟ ΤΗ ΜΙΑ ΛΟΓΟΚΡΙΣΙΑ ΣΤΗΝ ΑΛΛΗ¹

Janos Székely*

Αν εξετάσουμε όσα συνέβησαν τα τελευταία χρόνια του «υπαρκτού σοσιαλισμού» στην Ουγγαρία, δηλαδή κατά τις αρχές της δεκαετίας του '80, τότε θα καταλάβουμε πως, για τους περισσότερους συγγραφείς, το κυριότερο πρόβλημα δεν ήταν η λογοκρισία, αλλά ο βαθύς λήθαργος στον οποίο είχε πέσει η βιομηχανία του βιβλίου. Υπήρχαν λίγοι αλλά μεγάλοι μεγέθους κρατικοί εκδοτικοί οίκοι, και ο κάθε οίκος ήταν, λίγο ως πολύ, εξειδικευμένος σε ένα συγκεκριμένο τομέα (ένας μυθιστοριογράφος παραδείγματος χάριν δεν μπορούσε να υποβάλει το χειρόγραφο του παρά μόνο σε έναν ή δύο εκδοτικούς οίκους). Υπήρχαν άλλωστε ελάχιστα τυπογραφεία και αυτά ξεπερασμένης τεχνολογίας και τρία εθνικά δίκτυα διανομής, τα οποία είχαν αναλάβει και τη διαχείριση των βιβλιοπωλείων. Γι' αυτό το λόγο το χρονικό διάστημα μεταξύ της ημερομηνίας υποβολής ενός χειρογράφου και της ημερομηνίας εκδόσεώς του ολοένα και μεγάλωνε: δύο χρόνια, κατά μέσο όρο, κατά τη δεκαετία του '70, ενώ στα μέσα της δεκαετίας του '80, μία καθυστέρηση τεσσάρων χρόνων δε ήταν τίποτα το εξαιρετικό. Το αποτέλεσμα ήταν βέβαια να περιορίζεται σημαντικά η κυκλοφορία των ιδεών. Όσο για τη λογοκρισία, αποτελούσε μέρος ενός πολιτιστικού οικοδομήματος, το οποίο, πολύ σωστά, ο Timothy Garton Ash το περιέγραψε ως ένα λαβύρινθο. Λόγω της απουσίας ενός πραγματικού γραφείου λογοκρισίας, υπήρχε ένα κράμα απαγορεύσεων –διατυπωμένων ή μη– πολιτικών ισορροπιών, προσωπικών προτιμήσεων, οι οποίες αναγορευόνταν σε επίσημες προτιμήσεις, και μιας αυτολογοκρισίας που αφορούσε ακόμα και την επιλογή των λέξεων και των μεταφορών, που συνοδεύονταν από μια εύκολη συνανοχή με τον αναγνώστη και μια αποκαμωμένη ειρωνεία. Οι συγγραφείς που είχαν πολιτικά «εκτεθεί» (αποστάτες, αντιφρονούντες εξόριστοι) δεν μπορούσαν να εκδώσουν τα έργα τους. Τα μη μαρξιστικά θεωρητικά έργα που αφύπνιζαν τις συνειδήσεις θεωρούνταν επίσημως ευγενή αντικείμε-

να περιέργειας, τα οποία όμως κάθε διανοούμενος άξιος του ονόματός του όφειλε να διαβάζει, αλλά μόνο για να ακονίζει το πνεύμα του. Από την άλλη, είχε γίνει, σιγά σιγά, σιωπηρά αποδεκτό πως η επίσημη ιδεολογία δεν μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για να ερμηνεύσει το παραμικρό, είτε επρόκειτο για οικονομικά θέματα είτε για λυρική ποίηση. Από το 1980 και μετά, έπαιρναν το μαρξισμό στα σοβαρά περισσότερο στην Αγγλία, παραδείγματος χάριν, παρά στην Ουγγαρία: δεν μετέφραζαν μια ολόκληρη σειρά σύγχρονων μαρξιστών συγγραφέων από τον Mandel ως τον Πουλαντζά, και τα έργα τους, αν ήταν διαθέσιμα, υπήρχαν σε εκδόσεις μόνο για εσωτερική χρήση που κυκλοφορούσαν σε πολύ λίγα αντίτυπα.

Ήταν απλώς αδιανόητο να προσεγγίσεις το σύστημα σκέψης ενός συγγραφέα ή μιας σχολής, να το αφομοιώσεις, να το ξανασκεφτείς, να το αναπτύξεις, και χρησιμοποιώντας το ως αφετηρία, να γράψεις ένα πλήρες και μεγάλο έργο πάνω σε οποιοδήποτε θέμα, με μόνη χαρακτηριστική εξαίρεση την οικονομία.

Ούτως ή άλλως επικρατούσε ένας γενικότερος σκεπτικισμός σε σχέση με όλες τις θεωρίες του αιώνα, και για να ακριβολογούμε σε σχέση με την ιδέα πως αυτόν τον κόσμο, στον οποίο εμείς οι Ούγγροι ζούμε σήμερα, θα μπορούσαμε να τον ερμηνεύσουμε προσεγγίζοντάς τον σε ένα πιο αφηρημένο επίπεδο, και όχι με την συγκίνηση, τον αστείισμό, το παράπονο και το πολιτικό σχόλιο.

Ένα άλλο πρόβλημα που αντιμετωπίσαμε ήταν η πολύ περιορισμένη πρόσβαση στα ξένα πρωτότυπα βιβλίων και περιοδικών εκδόσεων, και επομένως δεν διαβάζαμε παρά μόνο μεταφράσεις και αυτές καθυστερημένες. Όταν ένα σημαντικό λογοτεχνικό ή θεωρητικό έργο έφτανε στην Ουγγαρία, τις περισσότερες φορές ερχόταν με δέκα ή δεκαπέντε χρόνια καθυστέρηση. Γνωρίσαμε τον Gadamer στα μέσα της δεκαετίας του '80, τη σχολή της αποδόμησης στην αρχή της δεκαετίας του '90. Το *Όνομα του Ρόδου* δημοσιεύθηκε δέκα χρόνια μετά την πρωτότυπη έκδοσή του.

Ο Χρυσός αιώνας

Η επανεμφάνιση στην οικονομική σκηνή, γύρω στο 83-84, της μικρής ιδιωτικής επιχείρησης κάτω από διάφορες μορφές, επέφερε ανακατατάξεις και στη βιομηχανία του βιβλίου. Εδώ όπως και αλλού, διάφοροι επιχειρηματίες που περιέμεναν την ευκαι-

ΛΟΓΟΚΡΙΣΙΑ ΑΙΚΙΣΙΟΤΟΛ

ρία, κάλυψαν τα κενά των κρατικών επιχειρήσεων, οι οποίες μέσα στην απάθειά τους είχαν να αντιμετωπίσουν το υψηλό κόστος λειτουργίας τους. Καθόλου ευκαταφρόνητες περιουσίες δημιουργήθηκαν δημοσιεύοντας βιβλία, είτε για τα κακώς κείμενα του συγγραφικού ποδοσφαιρού, είτε για την Ilona Staller, ιταλίδα πορνοστάρ και βουλευτή συγγραφικής καταγωγής, ή δημοσιεύοντας απλά και μόνο τα ωροσκόπια της χρονιάς. Την ίδια εποχή, οι κρατικοί εκδοτικοί οίκοι είχαν αναλάβει να εκδίδουν μία λογοτεχνία δεύτερης κατηγορίας, αποκαλούμενη «ευγενής», που κανένας ποτέ δεν διάβαζε, και/ή να πληρώνουν σημαντικά ποσά με τη μορφή είτε συγγραφικών δικαιωμάτων είτε υποτιθέμενων και τακτικών προκαταβολών για τα «άπαντα» συγγραφέων που έχαιραν της επίσημης εύννοιας (και για να ακριβολογούμε, αναφερόμεθα σ' εκείνους τους συγγραφείς τους οποίους προσπαθούσε να προσεταιριαστεί το καθεστώς και κυρίως ο Gyorgy Aczel, ο πάπας της κουλτούρας, ο «φύλακας του λαβυρίνθου»).

Στο διάστημα 1987-1989, και ενώ οι ανεπίσημοι κανόνες λογοκρισίας (ή αυτολογοκρισίας), γίνονταν σιγά σιγά ελαστικότεροι, άρχισε ένας αγώνας για να βρεθεί η καλή ιδέα, το βιβλίο του οποίου η έκδοση βρισκόταν για πολύ καιρό σε κατάσταση αναμονής και που θα επέφερε σημαντικά κέρδη στον εκδότη του (όχι μόνο πολιτικά κείμενα αλλά και ελαφρά μυθιστορήματα παραδείγματος χάριν από τη Δύση, που δεν είχαν ακόμη εκδοθεί). Το 1989, είχε χορηγηθεί άδεια εκδόσεως βιβλίων σε 400 περίπου επιχειρήσεις, παρ' όλο που για πολλές από αυτές, οι εκδόσεις δεν αποτελούσαν την κύρια δραστηριότητά τους. Την ίδια περίπου εποχή, ο πρώην προϊστάμενος του Γραφείου Πληροφοριών, που καθήκον του ήταν να ανακαλεί στην τάξη τους αρχισυντάκτες των εφημερίδων για «μη προσήκοντα» άρθρα (εκ των υστέρων, βεβαίως, επειδή δεν υπήρχε προληπτική λογοκρισία στον Τύπο) βρέθηκε στον διευθυντικό θώκο του πρώτου ανεξάρτητου εκδοτικού συγκροτήματος εφημερίδων, διαθέτοντας επίσης και τα μέσα για να εκδίδει βιβλία. Λένε πως κρατούσε στο θησαυροφυλάκιό του μία βιογραφία του Imre Nagy, περιμένοντας την κατάλληλη στιγμή, όταν δηλαδή οι «συνθήκες» θα ήταν αρκετά «χαλαρές», για να την εκδώσει.

Οι παλαιοί εκδοτικοί οίκοι δεν μπορούσαν να αναπτυχθούν μέσα σ' αυτό

ΣΥΓΧΡΟΝΑ 150 ΘΕΜΑΤΑ

το κλίμα. Παρ' όλα αυτά η εμπορική πείρα που διέθεταν στο χώρο του του βιβλίου αποτελούσε έναν ευνοϊκό παράγοντα, επειδή η πείρα αυτή καθιστούσε ευκολότερη την πρόσβασή τους στα τυπογραφεία: τα τελευταία ήταν είτε «αργονόητα αλλά αξιόπιστα» (για να έχει κανείς πρόσβαση σ' αυτά έπρεπε να έχει γνωριμίες) είτε «γρήγορα αλλά αναξιόπιστα». Κατά τη διάρκεια αυτής της ήρεμης επαναστατικής ευφορίας, τα περιθώρια άρχισαν να εξαφανίζονται από τα βιβλία τσέπης (θεωρήθηκε σπατάλη χάρτου) και μερικοί τυπογράφοι προτιμούσαν να αγνοούν τα τυπογραφικά λάθη, ακόμα και όταν ο εκδότης αναλάμβανε τη διόρθωση των δοκιμών, εκτός και αν τους εξανάγκαζε μία γραπτή δέσμευση (τη θεωρούσαν χάσιμο χρόνου). Πρόχειροι πάγκοι στήθηκαν στα πεζοδρομία και στο μετρό προτείνοντας φτηνά μυθιστορήματα, πολιτικά «ντοκουμέντα» γραμμένα στο πόδι, αρκετά ακριβές επανεκδόσεις ανθολογιών «τέλους του αιώνα» και πρακτικούς οδηγούς. Οι πάγκοι αυτοί ανήκαν σε ιδιωτικές επιχειρήσεις, ενώ τα εθνικά δίκτυα διανομής αντιμετώπιζαν σοβαρά ελλείμματα.

Ένα σκοτεινό μέλλον

Ήδη από το 1990, ένα πολιτικό βιβλίο, όσο γλαφυρό κι αν ήταν δεν πουλιόταν. Οι ιδιωτικοί διανομείς άρχισαν να επεκτείνουν την κυριαρχία τους στο σύνολο της αγοράς. Οι εκδότες υποχρεώθηκαν να υποκύψουν σε όλες τους τις απαιτήσεις και να δεχθούν όλους τους όρους συμπεριλαμβανομένης και της καθυστέρησης της πληρωμής. Αργότερα και η ίδια η διανομή κατέρρευσε. Συχνά, μία εμπορική πράξη πραγματοποιείται χωρίς κανένα γραπτό ίχνος: ο αντιπρόσωπος ενός διανομέα παρουσιάζεται στο γραφείο ενός εκδότη (ένα απλό διαμέρισμα) αρπάζει μία στίβα βιβλία από την κουζίνα, και υπόσχεται να πληρώσει εφόσον μπορούσει να τα πουλήσει. Οι τιμές του τυπογραφείου είναι στα ίδια επίπεδα με τις τιμές της Δυτικής Ευρώπης, ίσως και υψηλότερες, (αν λάβουμε επίσης υπόψη μας το γεγονός πως όλες οι πρώτες ύλες και τα μηχανήματα που χρησιμοποιούνται στη βιομηχανία χάρτου είναι εισαγόμενα), ενώ οι μισθοί παραμένουν δραματικά χαμηλοί. Από το 1993, η παρακράτηση του φόρου προστιθεμένης αξίας εφαρμόστηκε και στα βιβλία, και συνεπώς παρατηρείται μία συνεχής αύξηση των τιμών. Από το 1991 περίπου, η κατάσταση της αγοράς του βιβλίου εί-

ναι, κατά γενική ομολογία, δραματική, αλλά ούτως ή άλλως ποτέ δεν υπήρξε ιδιαίτερα καλή, αφού μόνο 12 εκατομμύρια στον κόσμο διαβάζουν την συγγραφική γλώσσα, και, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις, από αυτά μόνο το 30% διαβάζουν βιβλία. Παρ' όλα αυτά, η βούληση για την έκδοση βιβλίων υπάρχει πάντα και σήμερα τα έργα πολλών και διαφορετικού είδους συγγραφέων είναι διαθέσιμα, από τον Buber ως τον Bataille, και από τον Δαλάι Λάμα ως τον Rawls. Αλλά για τους εκδότες που επιθυμούν να εκδώσουν σημαντικά βιβλία, πολύ λίγες εναλλακτικές λύσεις υπάρχουν: ενώ είναι υποχρεωμένοι να πουλύν εμπορικά βιβλία, πράγμα που θα ντρέπονταν να το κάνουν υπό άλλες συνθήκες, δεν έχουν εξασφαλίσει ούτε την εμπορική τους επιτυχία. Και επειδή δεν αποφασίζουν να κάνουν εκπτώσεις ούτε στην ποιότητα από τεχνικής πλευράς, ούτε στην ποιότητα των κειμένων (όπως το κάνουν μυριάδες άλλοι εκδότες) κάνουν οικονομία στα συγγραφικά δικαιώματα. Πράγμα που μπορεί να σημαίνει να μην πληρώνουν καθόλου τους συγγραφείς, αλλά να τους δίνουν, λόγω χάριν, 40 αντίτυπα στα 200.

Για τους εκδότες η άλλη λύση θα ήταν να καταφύγουν στα ιδρύματα. Αυτό όμως σημαίνει να βρεθούν στο έλεος κάποιου άλλου. Τα τελευταία χρόνια, ένα μεγάλο μέρος των ποιητικών εκδόσεων είχε την υποστήριξη του ιδρύματος Soros της Ουγγαρίας. Αλλά οι αμερικανοί διαχειριστές του Ιδρύματος Soros διαπίστωσαν πως ορισμένοι εκδότες, τους οποίους είχαν πλουσιολάροχα υποστηρίξει οικονομικά, δεν πουλούσαν, κατά μέσο όρο, παρά μόνο το 60% των αντιτύπων τους (για πιο εμπορικούς τίτλους αυτό το ποσοστό μπορεί να ανέβει στο 75-80%), και θεωρήσαν πως το ποσοστό αυτό ήταν πολύ χαμηλό (ενώ, δεδομένου του θεωρητικού περιεχομένου αυτών των βιβλίων, πολλά άτομα του εκδοτικού χώρου το εκτιμούν ως ιδιαίτερα υψηλό). Λέγεται πως καινούργια σχέδια είναι εν τη γενέσει, αλλά την παρούσα στιγμή δεν μπορούμε να γνωρίζουμε τίποτα περισσότερο. Οι εκδότες μπορούν επίσης να απευθύνονται στα δύο μεγάλα κυβερνητικά ιδρύματα. Το ένα ονομάζεται Magyar Könyvlapítvány (Ουγγρικό ίδρυμα του βιβλίου), το άλλο Nemzeti Kulturális Alpa (Εθνικό Ταμείο για τον Πολιτισμό). Το πρώτο χρηματοδοτεί κυρίως σύγχρονους συγγραφείς και πρωτότυπες εκδόσεις. Στο διοικητικό του συμβούλιο εκπροσωπούνται διάφορες ενώσεις συγγραφέων όπως και

το Υπουργείο Πολιτισμού. Πρόεδρος του ιδρύματος είναι ένας ποιητής μιας κάποιας ηλικίας, θύμα της καταπίεσης των τελευταίων δεκαετιών, τα Άπαντα του οποίου εκδίδονται, δεμένα και με πολυτελές εξώφυλλο, από ένα μικρό εκδοτικό οίκο. Ο οίκος αυτός έχει εισπράξει ένα σημαντικό ποσό από το ίδρυμα για ένα φιλόδοξο σχέδιο, δηλαδή για μία ολοκληρωμένη ανθολογία της ουγγρικής ποίησης, της οποίας την επιμέλεια συμβαίνει να έχει, εντελώς συμπτωματικά, ο περί ου ο λόγος ποιητής.

Τα έσοδα του Εθνικού Ταμείου για τον Πολιτισμό προέρχονται από έναν ειδικό φόρο που καταβάλλουν όλες οι πολιτιστικές επιχειρήσεις (0,5% για κάθε εμπορική πράξη). Το Διοικητικό Συμβούλιο του εν λόγω Ταμείου συγκαλεί μία «διάσκεψη κορυφής» η οποία αποφασίζει την «επανεπένδυση» μέρους των εσόδων στις διάφορες καλλιτεχνικές δραστηριότητες. Στο Διοικητικό Συμβούλιο συμμετέχουν εκπρόσωποι από διάφορους τομείς της τέχνης, οι οποίοι, κατά

πρώτο λόγο, συμφωνούν ως προς την κατανομή του συνολικού ποσού που εισπράττεται και το οποίο στη συνέχεια το αποστέλλουν στα «κολλέγια» των διάφορων καλλιτεχνικών τομέων. Δεν είναι απαραίτητο να πούμε πως τα άπαντα του συγγραφέα που παίρνει μέρος στη «διάσκεψη κορυφής» του Διοικητικού Συμβουλίου δημοσιεύονται από έναν εκδοτικό οίκο, του οποίου ο πρώην διευθυντής είναι συγγραφέας και σημαίνει μέλος του «λογοτεχνικού κολλεγίου»...

Πριν από ένα χρόνο έκανα μία μετάφραση για ένα φίλο μου εκδότη. Μου υποσχέθηκε, πριν από λίγο καιρό, πως θα με εξοφλήσει (300 δολάρια περίπου) εφόσον όμως κατόρθωνε να εισπράξει τα χρήματα που του όφειλαν οι διανομείς ενός βιβλίου μαγειρικής που κυκλοφόρησε, κι αυτό επίσης, την περσινή χρονιά.

*Μετάφραση από τα γαλλικά
Φωτεινή Ταμβίσκου*

Γαλλικό Ινστιτούτο Αθηνών
Κέντρο Λογοτεχνικής Μετάφρασης

* Ο Janos Székely είναι μεταφραστής και κριτικός λογοτεχνίας στη Βουδαπέστη.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

1. Επιθεώρηση *Liber*, τ. 25, Δεκέμβριος 1995.